

MONOGÁMIA ÉS POLIGÁMIA A ZSIDÓSÁGBAN

A coelibatus¹

A házasság szándékos visszautasítása teljesen idegen a judaizmustól. Coelibatusban élőkre alig található utalás a Bibliában és a Talmudban és nincs egyetlen középkori rabbi sem, akiről úgy tudnánk, hogy coelibatusban élt.² A coelibatus követelményei nem voltak belefoglalva sem a názirokra³ vonatkozó önmegtagadó cselekedetek sorába,⁴ sem azokba a kötöttségekbe, melyek a papságra vonatkoztak.⁵ A coelibatus a zsidóságban szigorúan vett szektás cselekedetnek számított. Josephus Flavius az esszénusok némelyikének tulajdonítja.⁶ Kivétel egyetlen elszigetelt eset, a talmud-tanító, Simeon ben Ázzái⁷ esete, aki coelibátusát a következő szavakkal magyarázta: „Az én lelkem a Törvényt szereti, a világot mások akarják folytonossá alakítani.”⁸

A zsidó Törvény, gondolkodásmód és élet normája jól körülírható, ábrázolható a Sulchán Áruch⁹ házasságról szóló szakaszának nyitó záradékában: „Minden férfi köteles megházasodni annak érdekében, hogy teljesítse a gyereknemzés kötelességét; és bárki, aki nem elkötelezett a faj szaporítása iránt, olyan mintha vért

1 coelibatus=caelibatus – nőtlenség; ceibs – nőtlen, özvegy vagy fiatal férfi; caeibs vita – egyedül élő, magányos; caeibs platanus – platánfa, melyre nem szoktak szőlőt felfuttatni, tehát „nem párosodott” vele

2 lásd. Löw 1890. 112.

3 názir: A názirok Istennek szentelt férfiak vagy nők voltak, akik valamilyen okból meghatározott időre fogadalmat tettek arra, hogy a szokásostól eltérő módon és mértékben szolgálnak Istennek. Életmódjukat, magatartásukat a Tóra pontosan szabályozza (Numeri 6, 1-21). A názirfogadalom kötelező tartózkodást jelent a szőlőtől és a szőlőből készült étel, italtól; eltilt a borotva használatától, valamint a halott érintésétől. A tilalmak megszegésével a törvény csak az utóbbi esetben számol: a váratlan haláleset miatt tisztátalan lett názirnak a megtisztulás és újrakezdés lehetőségét biztosítja (Numeri 6,9-12). A názirság idejének leteltével pontosan előírt áldozatokat kell bemutatni. Ezek sorába tartozik a haj lenyírása s a lenyírt hajnak a hálaáldozati oltáron való elégetése. A Törvény előírásai mintegy a názirság kereteit jelentették. Ezeken túl minden názirnak egyéni fogadásai voltak. A törvény csak meghatározott időre szóló názirfogadalomról tud, a gyakorlatban előfordult egész életre szóló fogadalom is: Sámson és Sámuel szülei egész életükre az Úrnak szentelik (Bírák 13; 1Sámuel 1,11). Amosz 2,11-12 a názirokat a prófétákkal együtt említi s ez arra enged következtetni, hogy jelentős „közéleti” szerepük volt a választott nép életében. A náziреusi gyakorlat az újszövetségi korban tovább élt. A farizeusi tanítás 30 napban állapította meg a minimális időt. Keresztelő János egész életére szólon názirnak látszik (Lukács 1,15), bár csak a bortól való tartózkodás volt életmódjának jellemzője. Priszcilla és Akvila názirsága esetében (Cselekedetek 18,18) nem tudunk a hajnak a Templomban való levágásáról és az áldozatbemutatásról. Pál Jeruzsálemben názirokkal került kapcsolatba (Cselekedetek 21,23-26).

4 Numeri 6,1–21

5 Leviticus 21,1–15

6 Flavius 2,120–21

7 2. sz. elején élt tannaita

8 Jevámót 63b

9 A Sulchan Aruch (Terített asztal) törvénykódex, amelyet Joszef Károó és tanítványi köre állított össze a 16. században a török birodalom illetve Erec Jiszráél (Cfát) területén.

ontana, kisebbitené az isteni képmást és előidézné, hogy az Örökkévaló Jelenléte eltávolodjon Izráeltól.”¹⁰ A Törvény még fel is hatalmazza a bíróságokat, a bét dint¹¹ arra, hogy kötelezzenek egy férfit a házasságra, ha még nőtlen, miután betöltötte a huszadik életévét.¹² A Középkortól fogva azonban ilyen kötelezvényt nem gyakoroltak.¹³ Kivétel csak az lehet, ha valaki ragaszkodik a Tóra tanulmányozásához, miként Simeon ben Ázzái. Csak ebben az esetben „lehet neki megbocsátani azt, hogy elutasítja a házasságot, és akkor is csak akkor, ha szexuális vágyait kontrollálni tudja.”¹⁴

A coelibatus zsidó ellenzése elsősorban a „szaporodjatok és sokasodjatok” pozitív parancsán alapul, mint az élet át- és megörökítésének alapvető kötelességén, azon a kötelességen, mely a születésszabályozáshoz való zsidó hozzáállást is motiválja. Másodsorban, a coelibatus összeegyeztethetetlen a teremtés zsidó felfogású rendjével, melyben a férfi igazából csak egy fél emberi lény, addig, amíg nem házasodik. Ezen felfogás szerint: „Aki feleség nélkül él, öröm nélkül, áldás nélkül, (...) béke nélkül él.”¹⁵ Harmadsorban, a judaizmus távolról sem tekinti a coelibatust az életszentség elérésére szolgáló eszköznek, sőt, inkább a személyes megszentelődés akadályának látja. Ezt jól illusztrálja a kiddusin (megszentelődés) kifejezésnek a házasságkötésre való használata, mely így házasságkötést is jelent, valamint az a követelmény, hogy a főpapnak házas embernek kell lennie,¹⁶ különösen akkor, amikor a Szentek Szentjében, a legszentebb napon teljesít szolgálatot.¹⁷ Hasonló okokból, nem házas személyek nem tölthetnek be bizonyos vallási közhivatalokat, nevezetesen, nem lehetnek bírák főbenjáró esetekben,¹⁸ valamint nem lehetnek zsinagógai felolvasók.¹⁹ Zsidó moralisták mindig is támogatták a szigorú önmegtartóztatást és alkalom adtán még az aszkézis bizonyos mértékét is, de nem bátorították a coelibatust, vagy a monasztikus életformának bármilyen változatát. Van kivétel és szimpátia is, így például Báchjá ben Joseph ibn Páqudát,²⁰ Ábrahám

10 Sulchan Aruch EH 1

11 Bét din: A Törvény háza kifejezéssel jelölik ma is a rabbinikus bíróságot. Eredete a Szentély fennállásának idejére megy vissza, mikor 3, 23 és 71 tagú bíróságok voltak. Ma a magánjogi pereket nemigen viszik bíróság elé, ellenben a (legalább) háromtagú Bét-din elé kerül a get, a chalica, a prozeliták felvétele, etc. A nyelvhasználat „Bét din cedek”-nek nevezi: az igazság törvényháza. Elnökét Rós bét din-nek vagy av bét din-nek - a törvényhozás fejének vagy atyjának nevezik. Ez rendszert a főrabbi. A Bét din tagjai rabbikból, tanultakból kerülnek ki. Szokott a Bét din választott bíróság gyanánt is szerepelni. Ítélete megfellebbezhetetlen. Ezen választott bíróság elé vitt ügyet din-Tóra-nak nevezik.

12 Sulchan Aruch 1,3

13 Lásd. Isserles megjegyzését e kérdéshez (JAKOBOVITS 1992). Moses ben Israel Isserles (1525 vagy 1530–1572), lengyel rabbi, jelentős haláchikus szerző volt.

14 Lásd: Isserles megjegyzését e kérdéshez – (JAKOBOVITS 1992.)

15 Jevámót 62b, az 1Mózes 5,2 alapján

16 Leviticus 21,13: A főpap „szűz lányt vegyen feleségül”.

17 Jómá 1,1 a 3Mózes 16,6.11.17-re alapján

18 Szánhedrin 36b

19 Sophrim 14,17 – Oráh Chájjim 53,9 Jacob ben Aser (1270?–1340) haláchista. Turim c. művének első része az Oráh Chájjim.

20 Báchja ben Joseph ibn Paquda (a 11.sz. második felében), morálfilozófus; műve: Hovot ha-Levavot 193.

bar Chijjá;²¹ vagy Ábrahám Mose ben Máimon²² részéről. Ezekben az írásokban azonban nyomokban sem lehet fellelni a házasságnak az elítélését, vagy abban valamiféle ördögi vonásnak a felfedezését. Azt a nézetet, hogy valami erkölcstelen van a házasságban Nahmanides²³ egy külön traktátusban már a 13. században cáfolta.²⁴

Monogámia, bigámia és poligámia

A monogámia egy olyan etikai norma és szokásrendszer, valamint társadalmi és vallási intézmény, mely gyakran törvényileg szankcionált valami. Eszerint egy személy egyszerre csak egy személlyel lehet házas. A poliandria a többférjűség teljesen tiltva volt a bibliai törvényben.

A zsidó törvényben a bigámia vagy poligámia koncepciója két aspektust foglal magában:

1. A házas asszonyt (héberül: eset is) aki egy másik férfiúval (vagy más férfiakhoz) szándékozik házassági szerződést kötni, mialatt az első házasságát fenntartja.
2. A házas férfit, aki házassági szerződést köt más asszonyokkal, mialatt fenntartja az első házasságát.

A Biblia nem korlátozza a férfi jogát abban, hogy egy feleségnél több felesége legyen. Számos momentumról számol be, amikor egy férfinak több felesége (és ágyasa) volt – mely elterjedt szokás volt az ókori Közel-Keleten. Úgy tűnik azonban, hogy gazdasági okok miatt, a legtöbb férfi nem gyakorolta a poligámiát, sőt a bigámiát sem. Valójában a gyakorlat monogámabb volt, mint az elmélet. A teremtés történetet („oldalborda”),²⁵ és a Példabeszédek utolsó fejezetét alátámasztó ethosz („éset hájil” - a derék asszony dicsérete) monogám. A helyzet a Második Szentély időszakában megváltozott. A gazdasági tényezőkön kívül – melyek még inkább alapot nyújtottak a monogámiához, mint az Első Templom idején - a férj és a feleség közötti kölcsönös hűség felfogása gyökereződött meg. Néhány férfi a feleségével kötött kifejezett egyezmény miatt tartózkodott attól, hogy több feleséget vegyen el. A babilóniai és asszír dokumentumokban fennmaradt ilyen

21 Abraham bar Chijja (1065-1136), spanyol filozófus, matematikus; műve: Egy szomorú lélek meditációja 133.

22 Abraham Mose ben Maimon (1186–1237), az egyiptomi zsidó közösség vezetője, filozófus, Mose ben Maimon egyetlen fia; műve: A tökéletesség útja 249, 265, 279.

23 Rabbi Moses Ben Nahman 1194–1270 – RaMBaN - Nahmanides

24 Lásd: GRAETZ 1907.

25 Genesis 2.fej

egyezmények megtalálhatók az Elephantine dokumentumokban is.²⁶ A bigámia és poligámia, bár csökkenő mértékben, elsősorban a hellenisztikus zsidóság körében volt gyakorlat,²⁷ de említésre kerülnek a háláchában is²⁸ és előfordultak még a zsidóság bölcseinek és tanítóinak családjaiban is.²⁹ Bigámiára néha egy leviratus házasság,³⁰ vagy az első feleség meddősége miatt került sor. Ugyanakkor, a poligámia ritka előfordulásának dacára, annak kifejezett tiltása a Holt-Tengeri közösség háláchájában³¹ teljesen új volt az, mely a poligámiát tórai tiltásnak tekintette.³² Az Újszövetség monogámia-szemlélete azonosnak tekinthető a qumránival.

A Misna azonban, és a bárájták³³ is világosan utalnak arra, hogy a monogámia szinte teljes mértékű volt.³⁴ Némely bölcs előnyben részesítette a hálícát, a

26 COWLEY 1953, 44.15.31.

„Elephantiné: A Niluson, Asszuán közelében, attól légvonalban mintegy 200 méternyi távolságban található egy kis sziget: Elephantiné. Elnevezése a görög korból származik, és nem annyira elefántok jelenlétére, mint inkább a dél felé irányuló elefántcsont-kereskedelemre utal. Iebnek, vagy Elefántföldnek is nevezték. A sziget az egykori Ta-Szeti (Núbia) nomosz területén feküdt, ezt tekintették Núbia legészakibb határának. A várost még Menezs, az első dinasztia első királya alapította az archaikus korban, és a várost körülvevő falnak köszönhette legkorábbi nevét: Ineb-Hedzs (Fehér Fal). A szigeten a kutatók zsidó településnyomok mellett egy, az i. e. VII. század közepéről származó, a salomoni Templom felépítését utánzó zsidó templom romjait is felfedezték. A cédrusfa tetejű templom hossza 30 méter, szélessége 9 méter, azaz szinte pontosan megegyezik a salomoni Temploméval. Az építkezés időszakára tehető Ezékiás király fiának, Manasszének uralkodása, aki i. e. 695 és 642 között ült Júda trónján. Talán az ő személye és az ahhoz kötődő terror adhat magyarázatot e teológiai talányra, hiszen - mint az a Biblia alapján ismert - a zsidóknak rendes körülmények között nem lett volna szabad Jeruzsálemen kívül templomot építeniük, éppen Egyiptom területén. A bibliai beszámoló szerint Manassze fél évszázadot is meghaladó uralma idején „nagyon sok ártatlan vért is ontott ki, úgy hogy Jeruzsálem minden felől megtelt vele” (2Királyok 21,16a). Manassze magában a Templomban is bálványszobrot állíttatott fel Aserának, a termékenység kánaánita istennőjének. A zsidók békés élete a nilusi szigeten azonban nem tartott túl sokáig. A helybéli egyiptomiak Knum kos-istent tisztelték. A betelepültek azonban éppen a zsidóság már évezredek hagyományát gyakorolták: kosokat áldoztak Adonájnak. Ez vezethetett konfliktushoz a két közösség között, mely végül erőszakba torkollott. Erről az Elephantinén talált papiruszok is tanúbizonyságot tesznek. A zsidó templomot i. e. 410-ben, II.Dareiosz uralkodásának 11. évében lerombolták, de nyoma sincs megszárlásnak, vagy az ehhez kapcsolódó síroknak, jóllehet a zsidó lakosság váratlanul és teljes egészében eltűnt.” – túl hosszú

27 Szukká 27a

28 Jevámót 1,1–4; Ketubbót 10,1–6; Gittin 2,7; Kiddusin 2,6–7; Justinus Mártír: Dialógus Trifonnal 134,1; 141,4.

29 Jevámót 15a

30 A leviratus házasság, héberül: jibbum a férfi azon kötelessége, hogy amennyiben megözvegyült sógornőjének nincs gyermeke, elvegye feleségül és utódot támasszon neki, létrehozza az elhunyt „háza népét” (Deuteronomium 25). Ha a férfi nem volt hajlandó elvenni sógornőjét, akkor megtartották a halica szertartást, aminek során az özvegy levette sógora cipőjét, és szembe köpte. Ezután az asszony szabadon hozzámehehetett bárkihez. A halica eredeti célja az volt, hogy megszegyenítse a felelősséget nem vállaló testvért, de ma már, mivel a leviratus házasság nem gyakorlat, ez csak szimbólum. A kabbalisták a leviratus házasságából született gyermeket a halott testvér reinkarnációjának tekintették. Az ilyen házasságból született első fiúgyermeket az elhunytól nevezték el.

31 A háláchá szó a menni, járni tőből ered. Zsidó jog. Szemben az aggádával, mely jogilag nem kötelező érvényű, a haláchá a követendő utat tanítja. A háláchá az élet minden területét és a jog valamennyi ágát átfogja.

32 Damaszkuszi Irat 4,20–5,5

33 A bárájtá arám szó, többes számban: bárájtót, külsőt jelent. Általában a Misna szerkesztői által kihagyott tánnáikus tanítást jelenti. A tánná arám-héber szó, többes számban: tánnáim, tanítót jelent. A zsidó szóbeli hagyomány 1-2. században működő tanító mesterei voltak.

34 Jevámót 2,10; etc.

levirátus válást a (jibbum), a levirátus házasság helyett.³⁵ Más tanítók hevesen elleneztek a két feleséghez fűződő házasságot még gyermeknemzés céljából is.³⁶ Rabbi Ammi, egy palesztin amóra, tanító³⁷ szerint „Bárki, aki második feleséget vesz az első mellé, el kell válnia az elsőtől, és ketubbát³⁸ kell fizetnie neki”.³⁹ Az ilyen állítások valószínűleg annak a római szokásnak a hatását tükrözik, mely tiltotta a poligámiát, különösen miután a birodalomban minden zsidó római polgár lett i.sz. 212-t követően. Nagy Theodosius⁴⁰ római császár (379-395) kiadott egy tiltó rendeletet a zsidók számára a poligámia és bigámia ellen, de ez a gyakorlat nem tűnt el teljesen.

A babilóniai zsidóság gyakorolta a poligámiát és bigámiát a perzsa monogám háttér dacára, és Rává, babiloni amóra, bölcs⁴¹ azt mondta, hogy „Egy férfi több feleséget is tarthat az első mellett, feltéve, ha el tudja tartani őket.”⁴² A bölcsek azonban általában azt tanácsolták, hogy egy férfinak ne legyen négynél több felesége. Úgy tűnik ez az alapja az iszlám törvényének is, mely csak négy feleséget engedélyez. Később az iszlám házassági szokásrend befolyása miatt pedig a babilóniai gáon⁴³ időszak alatt a poligámia elterjedtebb lett.⁴⁴ A karaitákkal⁴⁵ kapcsolatban a poligámia kérdése ellentmondásos volt. A bigámia gyakorlatban volt az észak-afrikai és spanyol zsidók körében. Voltak nők azonban, akik követelték, hogy a házassági dokumentumban, a ketubbában legyen írásba foglalva, hogy a férj nem vesz el feleségül egy második feleséget is.

Németországban és Észak-Franciaországban a poligámia ritka volt a zsidók között, főleg a gazdasági feltételek és a keresztény környezet hatása miatt. Úgy tűnik, hogy a 12. század elejétől a zsidó közösségek kiadtak egy szabályozást, mely megtiltotta a poligámiát. Később ez a szabályozás herem⁴⁶ (betiltás, kiközösítés) lett, melyet Rabbi Gersom ben Júdának (960-1028) tulajdonítanak. Levirátus há-

35 levirátus házasság: Bechórót 1,7

36 Ketubbót 62b

37 Az amóra arám-héber szó, többes számban: amórim, annyit jelent, hogy: előad, magyaráz, fordít. A zsidó szóbeli hagyomány bölcsei voltak, Palesztinában és Babilonban tevékenykedtek 200-500 között.

38 A kettubá házassági szerződés, amit arámul fogalmaznak meg, két tanú írja alá, a házasságot megkötő rabbi nyilvánosan felolvassa, majd odaadja a feleségnek, aki megőrzi azt. A férj kötelezi magát benne arra, hogy válás vagy özvegyesség esetén meghatározott összeghez jut. A kettubá célja az, hogy megvédje az asszonyt a kismizmizéstől és az eltasztástól.

39 Jevámót 65a

40 Flavius Theodosius (347–395), I. Theodosius vagy Nagy Theodosius a Római Birodalom császára volt 379-395-ig, haláláig.

41 Rává, talmudtudós, babilóniai amóra (szül. 270), akit gyakran idéz a Talmud.

42 Jevámót 65a; Ketubbót 80b; Peszáchim 113a

43 A gáon héber szó, többes számban: gáónim, jelentése: dicsőség, kitűnő. A gáon Jakov (Jákob dicsősége) bibliai kifejezés rövidítése (Zsoltár 47,5 és Náhúm 2,3). A babilóni Szúra és Pumbedita akadémiák elnökei viselték e címet a 6-9. században. Ez volt a gáoni korszak.

44 LEWIN 1936.148–154.

45 A karaitizmus a zsidóságnak a 8. századi Babilóniában keletkezett irányzata, amelyet a szóbeli hagyomány elvetése és a szent szövegek betűjéhez való ragaszkodás jellemez. A karaiták, héberül karaim az olvasni tőből eredeztetik nevüket, ezért baalé ha-Mikrának, a Szentírás embereinek nevezik magukat.

46 A kiközösítés héberül: herem. Bizonyos esetekben a vallási törvények megszegését és a közösségi fegyelem megszegését büntették így.

zasság, vagy az első feleség meddősége esetén a szabályt figyelmen kívül helyezték, míg ha a feleség megőrült - és így nem tudott elválni, - módosítást vezettek be, mely szerint a herem (tiltás) feloldásra kerülhet három országból (ill. kerületből) származó 100 rabbi által. A 13. századra azonban elhatározásra került, hogy a levirátus házasságot eltörlik, és helyette a hálicát (levirátus válás) alkalmazzák. A bigámista házasság tilalma azonban nem tartalmazott záradékot, mely semmissé nyilvánította volna az elkövető második házasságát.⁴⁷ Például jóllehet, egy férfi figyelmen kívül hagyta a heremet (tiltás), és megtörte a törvényt és feleségül vett egy második asszonyt, a második házassága érvényben volt, de kényszeríthették rá, hogy váljon el a második feleségétől. A poligámia tiltása elterjedt volt az askenáz⁴⁸ diaszpóra országaiban. Nem volt azonban elterjedt a poligámia megtiltása Provenceban, Spanyolországban, Észak-Afrikában és a keleti közösségekben. A tiltást csak az askenáz háláchikus autoritás ismerte el. A bigámia nem volt elterjedt szokás még azokon a helyeken sem, ahol nem volt tiltott, beleértve az iszlám országokat is.

A palesztinai jusuvban⁴⁹ a bigámia nagyon ritka volt, Izrael Államban pedig egy 1951-es, női egyenjogúságot biztosító törvény értelmében tilos. A bevándorlók azonban, akik több feleséggel érkeznek, fenntarthatják ezt az állapotot. 1950-ben Izrael Főrabbinátusa egyhangúan határozott arról, hogy a hálicá (levirátus válás) részesül előnyben a jibbum (levirátus házasság) helyett.⁵⁰

A nők

Az általános alapelv az, hogy „egy nő nem lehet egyszerre kettő (férfi) felesége”.⁵¹ A feleségre vonatkozóan a kiddusin (házasságkötés)⁵² fogalma magában hordozza a férjéhez való kizárólagos tartozást. Így nem lehet kiddusin közte és egy másik férfi között, amíg az első kiddusin fennáll, és így egy másik férfival való házassági szándéka érvénytelen. Egy ilyen bigámista „házasság” még számos törvényi következményt is von maga után. Elsősorban a házasságkötés és más férfi közötti nemi kapcsolatot tiltó törvény miatt (házasságtörés), melynek eredményeképpen a nő végül mindkét férfi számára örökre tiltott lesz, és így szüksége lesz egy getre⁵³

47 Jevámót 110a; Bává Vátrá 48b

48 A Bibliában Askenáz Gómer fia (Genesis 10,1-3). Már a talmudi források azonosítják Gómet, Jáfet fiát és Noé unokáját Germániával, és a XI.századtól Askenáz Lotharingiát jelenti. Askenáz közösségek voltak később Franciaország északi részén, Flandriában, a Rajna mentén. Később Anglia, Németország, Svájc Észak-Itália, Közép és Kelet-Európa és az amerikai földrész.

49 A jusuv Izrael Államának megalakulása előtt létrejött palesztinai zsidó közösségek. Az ún. „régijisuv” az 1882 előtti közösségeket jelenti.

50 HERZOG 1960. 51.

51 Kiddusin 7a és erről Rási

52 A kiddusin házasságkötést jelent, a házasságkötés szertartása, melyet két tanú jelenlétében az eskető rabbi vezet le, mert előírás, hogy csak a házassági törvényekben jártas személy vezetheti le a szertartást.

53 A get, okmány, váló levelet jelent, a Talmudban használt arám szó. Rábénú Gérsóm Mór Hágólá (980-1030) fontos rendelkezése volt: „Az asszony nem kaphat getet akarata ellenére, hanem csakis beleegyezéssel.” Ez az asszony jogi helyzetét erősítette.

(váló levél) mindkettőjüktől. Szüksége lesz a férjétől való válásra, mi-de-Oraitá („a bibliai törvény értelmében”), mert bár a házasságtörés tiltottá teszi őt férje számára, törvényes házassága továbbra is fennáll. Ennek a paradoxonnak a feloldására van szükség a getre (váló levél). Az asszonymnak szüksége van a válásra házasságtörő „férjétől” is, mi-de-Rábbánán („a rabbinikus rendelet szerint”) - még akkor is, ha vele való házassága érvénytelen, - hogy azok az emberek, akik nem ismerik a valódi tényeket és talán az a benyomásuk, hogy a második ’házasság’ törvényes volt, ne legyenek félrevezetve. Nehogy azt gondolják, hogy elhagyta a férjét egy törvényes válás nélkül.⁵⁴

Mindkét férfitől való válása ellenére, azok bármelyikének halála esetén, az asszony továbbra is tiltott marad a még életben lévő számára örökre.⁵⁵ Ezek a konzekvenciák érvényben vannak akkor is, ha a bigámista ’házasság’ szándékos volt és akkor is, ha véletlen. Például, ha egy nőt két tanú helytelenül tájékoztatott a férje haláláról.⁵⁶ Amennyiben az elmondott tilalmak ellenére a későbbiekben az asszony házasságot köt bármelyikükkel, ez a későbbi házasság tiltott házasság, és fel kell bontani.⁵⁷ További jogi következményei egy asszony „bigámista” házasságának, hogy a második, házasságtörő kapcsolatból született gyerekeket mamzérnek (törvénytelen gyermeknek)⁵⁸ kell tekinteni, és a bibliai törvény szerint az anyagi jogai is érintettek lesznek.⁵⁹

A férfiak

A törvény különbözik a házas férfi esetében, aki második feleséget szándékozik elvenni miközben még házas. A zsidó törvény szerint ez a második házasság (és bármelyik másik) érvényes, és ennél fogva csak a halál vagy a válás oldja fel azt.⁶⁰ Mivel a bibliai törvény megengedte a poligámiát, mindvégig a talmudi korszakon át és azt követően is, egészen a 10. századig gyakorolták.⁶¹ A bölcsek, a tanítók azonban már az arám időkben is nehezményezték ezt a gyakorlatot és előírták, hogy a poligámia csak akkor megengedhető, ha a férj minden felesége felé képes betartani házastársi kötelességeit. Az a vélemény is kifejezésre jutott, hogy amennyiben egy férfi második feleséget vesz, el kell válnia az elsőtől, ha az úgy kívánja és ketubában (házassági szerződés) meghatározott összeget kell fizetnie a feleségnek.⁶² Ugyanígy, a talmudi törvények szerint egy férfi nem vehet el második feleséget, ha ezt kifejezetten megígérte az elsőnek a ketubában (házassági

54 Jevámót 88b és Rasi; Maimuni: Jád, Gerusin 10,5; Sulchán Áruach, EH 17:56

55 Szótá 27b; Jevámót 87b és 88b; Maimuni: Jád, Gerusin, 10:4-5; Sulchán Áruach, EH 17:56

56 Jevámót 87b; Maimuni: Jád, Gerusin, 10,4 és Sulchán Áruach, EH 17:56

57 Maimuni: Jád, Gerusin 10,4

58 A mázér (törvénytelen gyermek). A zsidó törvények meghatározása a törvénytelen gyermek fogalmára nem azonosak a polgári jog definícióival. A háláchá a tiltott házasságból származó gyermeket nevezi mázérnak.

59 Jevámót 87b

60 Jevámót 65a; Piskei ha-Rosh, ibid., 17; Yad, Ishut, 14:3; Sulchán Áruach EH 1:9; 76:7

61 Piskei ha-Rosh to Jevámót 65a; Sulchán Áruach EH 1:9

62 Jevámót 5a; Alfasi, Piskei ha-Rosh, és Sulchán Áruach EH 1:9

szereződés).⁶³ Második feleséget elvenni mindenütt tilos, ahol a monogámia a helyi szokás, miután egy ilyen szokás azt jelenti, hogy bele kell érteni ezt az állapotot a házasságba és feltételezni, hogy a feleség csak a helyi szokásnak megfelelően kíván házasságot kötni.⁶⁴ A férj ettől a megkötéstől csak a feleség beleegyezésével mentesülhet.⁶⁵

Herem de-Rábbénu Gersóm

Az idők folyamán, különböző okok miatt,⁶⁶ nyilvánvalóvá vált, hogy lépéseket kell tenni a poligámia általános megtiltása érdekében, függetlenül attól, hogy a férjre ez hogyan vonatkozik. Ennek megfelelően, a házassági veszekedéseket megelőzendő törekvésében – mely alapelv a talmudi törvényekben már igen fejlett volt – Rábbénu Gersóm ben Júdá és bírósága bevezette a tákkénát,⁶⁷ mely megtiltotta a férfinak, hogy újabb feleséget vegyen el, kivéve amennyiben külön engedélyt kap erre különleges, egyedi okok miatt, legalább száz rabbitól, három különböző „országból” (vagyis kerületből). Ez a tákkáná, amit Herem de-Rábbénu Gersóm néven ismerünk, azt is megtiltotta a férjnek, hogy elváljon a feleségétől annak akarata ellenére. A tákkánának számos változata létezik,⁶⁸ és valójában a tudósok azt is megkérdőjelezték, hogy történelmileg valós-e a szerzőséget Rábbénu Gersómnak tulajdonítani. Ez azonban semmiképpen sem érinti ezen tákkáná (rendelet) érvényességét.

Mivel a poligámia tiltása ebből a tákkánából ered és nem a férj feleségének tett bármiféle kötelezettségéből, a feleség nem kompetens, hogy beleegyezzen annak feloldásába, nehogy ki legyen téve a férj túlzott befolyásának.⁶⁹ Mindazonáltal, ha a férj belép egy további házasságba, azt törvényileg érvényesnek tekintik,⁷⁰ de mint tiltott házasságot, az első feleség kérheti a bíróságot, hogy kényszerítse a férjet a másik nőtől való válásra. Mivel az első feleség nem kényszeríthető arra, hogy egy cárával („riválissal”) éljen, ő azt is kérheti a bíróságtól, hogy a bíróság rendelje el (de ne kényszerítse), hogy a férj váljon el tőle (vagyis az első feleségtől).⁷¹ A férj továbbra is köteles eltartani feleségét addig, amíg érvényben van a bírósági rendelet - akkor is, ha külön élnek, - mert mindaddig, amíg nem válik el tőle, megakadályozza, hogy újra férjhez menjen, és másik férj lássa el, viselje gondját.⁷² Ha azonban az első feleség és a férj megegyezik a válásban, és azt véghez is viszik, a

63 Sulchán Áruach EH 76:8

64 Sulchán Áruach EH 1:9; Bét Semuél 20; Helkat Mehokek 15; 76:8

65 Sulchán Áruach EH 1:1; 8; 76.

66 Ocár há-Poszekim, EH 1,61; 2

67 A tákkáná, héber szó, többes számban tákánót, rendelkezést jelent. Törvénykezési joggal felruházott hatóság által kihirdetett szabály. Ilyen a haláchikus bíróság és a takánót há-káhál, a közösségi rendelkezései.

68 Ocár há-Poszekim, EH 1:61, 1

69 Sulchán Áruach EH 1,10; Ocár há-Poszekim, EH 1,61; 5

70 Tur, EH 44; Darkhei Mose, ibid., n. 1; Sulchán Áruach EH 44; Bét Semuél 11

71 Sulchán Áruach EH 154; Pitei Tesuva, 5; PDR VII.köt. 65–74. 201–6

72 Keneset ha-Gedolah, EH 1, Tur 16–17;

férj mentesül attól a kötelezettségtől, hogy elváljon a második feleségétől, bár ez a házasság ellentétben állt a tákkánával (tiltás).⁷³

A herem alkalmazhatósága

Sok szerző azon a véleményen van, hogy a herem érvényessége időben és térben korlátozott volt. Így például azt állították: „Ő (Rábbénu Gersóm) a tiltást csak az ötödik évezred végéig vezette be.” – vagyis az 1240. évig.⁷⁴ Mások azonban azon a véleményen voltak, hogy nem volt időbeli korlátja az alkalmazásnak. Mindenképpen, még az első véleménynek megfelelően is, a herem (tiltás) érvényben maradt 1240 után is, mivel a későbbi generációk azt kötelező tákkánaként (rendelet) fogadták el. Ennek megfelelően sokak szerint, ahol a herem (tiltás), elfogadásra került, a törvény erejével rendelkezik örök időkre.⁷⁵ A modern korban néhány zsidó közösségben szokásban van beilleszteni a ketubbába egy záradékot, mely megtiltja a férjnek, hogy második feleséget vegyen „Rábbénu Gersóm tákkánájának megfelelően...” Mindazonáltal a tiltás kötelezi a férjet akkor is, ha kihagyják a ketubbából (házassági szerződés), mivel a kihagyást „adminisztrációs hibának” tekintik.⁷⁶

A herem nem terjedt ki olyan országokra, ahol nyilvánvaló volt, hogy a tákkánát soha nem fogadták el.⁷⁷ Az olyan országban, ahol a tákkáná (rendelet) elfogadása kérdéses volt, ott annak az országnak a rendelkezéseit kellett betartani. Általánosságban elmondható, hogy a herem kötelezőként lett elfogadva az askenázi közösségekben, de nem került elfogadásra a szefárd és a legtöbb keleti közösségben. Ez nyilvánvalóan azért van így, mert azokban az országokban, ahol az askenáziok tették ki a zsidó közösség nagy részét, így Európában, Amerikában, vagy Ausztráliában, ahová az európai zsidók emigráltak, a poligámiát az uralkodó vallás, a kereszténység és így a világi törvény is tiltotta. Ez nem így volt a keleti országokban, mint Jemen, Irak és Észak-Afrika, ahol a poligámiát az iszlám engedélyezte.⁷⁸ Így Máimonides, aki szefárd volt, egyáltalán nem tesz említést a heremről (tiltás). Ezért a gyakorlatban a keleti közösségek szokása szerint egy rendelkezést szoktak a ketubbába (házassági szerződés) a poligámia tiltására beilleszteni, mely megakadályozta a férjet abban, hogy második feleséget vegyen, kivéve, ha abba az első felesége beleegyezett, vagy a bét din (vallási bíróság)⁷⁹ engedélyezte azt. Mivel ez a rendelkezés a házasságnak egy feltétele volt, annak minden megsértése felruházta a feleséget, hogy követelhesse vagy azt, hogy a férj tegyen eleget a rendelkezésnek, vagyis váljon el a második feleségtől, vagy

73 Sulchán Áruach, Pitei Tesuva, 5; Ocár há-Poszekim EH 1,80, 1 és 2

74 Sulchán Áruach EH 1,10; 1,23

75 Responsum Ros 43,8; Sulchán Áruach EH 1,0; Sulchán Áruach EH 1,3; Ocár há-Poszekim EH 1,76

76 Keneset ha-Gedolah, EH 1, Tur 17; Sulchán Áruach EH 1,23

77 Sulchán Áruach EH 1,10

78 Sulchán Áruach és Ocár há-Poszekim

79 bét din, héber fogalom: a törvény háza. Vallási törvényszék, általában három bíróból áll.

ő kapja meg a válást a ketubbában foglaltak (házassági szerződés) kifizetésével együtt.⁸⁰

Azokra, akik olyan országból, ahol a herem (tiltás) érvényben van, olyan országba költöznek, ahol nem az, vagy fordítva, a következő szabályok vonatkoznak:

1. A tilalom az egyénhez kötődik, vagyis elkíséri őt egyik helyről a másikra, és az egyén mindig alanyát képezi annak.⁸¹
2. Követendő helyi szokás, így amennyiben a herem (tiltás) érvényben van egy bizonyos országban, az mindenkire kötelező, tekintet nélkül eredeti országára.⁸²

Mindkét rendelkezést szigorúan azért alkalmazzák, hogy olyan szélesan terjesszék a herem (tiltás) hatáskörét, amilyen szélesan csak lehet. Másrésztől azonban, amennyiben egy férfi két nővel házasodott meg törvényesen egy olyan országban, ahol ez megengedett, nem kötelezhető egyiküktől való válására sem. Ha olyan országba érkezik, ahol a herem (tiltás) érvényben van, a törvényt csak a második feleség vételével sértette meg, és nem azzal, hogy már van neki két felesége.⁸³

Izrael állama

Egy 1950-ben, az izraeli főrabbi által összehívott nemzeti rabbinikus konferencia rendeletet hozott, mely a monogámiát (kivéve az említett engedélyeket) kötelezővé teszi minden zsidó számára, tekintet nélkül zsidó közösségi hovatartozására. Ez a tákkáná (rendelet) azonban nem teszi érvénytelenné a második házasságot a bibliai törvény szerint, ezért ha ilyen házasság létrejön, azt csak válással lehet feloldani. Az állami büntető törvény azonban börtönbüntetéssel sújtja azt a házastestvért, aki második házassági szerződést is köt.⁸⁴ Mindazonáltal zsidó állampolgárok esetében nem történik törvénysértés, ha a második feleség elvételére rabbinikus bíróság adott engedélyt és azt Izrael két főrabbi (askenázi és szefárd) jóváhagyta. A főrabbi engedélyét döntő bizonyítéknak tartják arra vonatkozóan, hogy az engedély megfelelt a törvényi feltételeknek. Az engedély feltételeit 1960-ban rögzítették Izraelben.⁸⁵

80 Sedi Hemed, Asefat Dinim, Ishut 2; Keneset ha-Gedolah, EH 1, Beit Joszéf 13, 16; Ocár há-Poszekim, ibid., 1,80; 8; PDR 7,65

81 Sulchán Áruç, loc. cit.; Ocár há-Poszekim, EH 1,75; 1; Sulchán Áruç, EH 1

82 Sulchán Áruç, ibid.; Ocár há-Poszekim, ibid. and 1,75; 3; Kneset há-Gedolá, EH, Bét Joszéf 22

83 Sulchán Áruç, ibid.; Ocár há-Poszekim, ibid. and 1,75; 3; Keneset há-Gedolá, EH, Bét Joszéf 22

84 Penal Law Amendment (Bigamy) Law, 5719–1959.

85 Tákkánótá-Dijun be-Váttei há-Din há-Rábbánijim be-Jiszráél 5720–1960

Irodalom

COWLEY, Arthur Ernest

2007 *Encyclopedia Judaica*. CD-ROM

GRAETZ, Heinrich

1906-1908 *Geschichte der Juden*. Hrsg. von Max Szabolcsi. Budapest.

HERZOG, Heikal Yizhak

1960 *Even ha-Ezer, 1* (1960)

JAKOBOVITS, I.

1992 *Encyclopedia Judaica*. CD-ROM

Löw, Leopold

1890 *Gesammelte Schriften II. Band*. Hrsg. von Immanuel Löw. Szegedin, Verlag von Alexander Bába.